The Gleaner

Vol 13 (1976)

Η Δημοτική στην «Ιόνιο Ακαδημία». Τα μαθήματα
Φυσικής του Σταματέλου Πυλαρινού, 1827

Σπύρος Ι. Ασδραχάς

doi: [10.12681/er.9342](https://doi.org/10.12681/er.9342)

Copyright © 2016, Σπύρος Ι Ασδραχάς

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Ασδραχάς Σ. Ι. (2016). Η Δημοτική στην «Ιόνιο Ακαδημία». Τα μαθήματα Φυσικής του Σταματέλου Πυλαρινού, 1827. *The Gleaner*, 13, 113–129. <https://doi.org/10.12681/er.9342>

Η ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΣΤΗΝ «ΙΟΝΙΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑ»

Τὰ μαθήματα Φυσικῆς τοῦ Σταματέλου Πυλαρινοῦ, 1827

I

Ἀνάμεσα στίς προσθήκες στή βιβλιογραφία τῶν Γκίνη καὶ Μέξα ποὺ ἔχουν καταχωριστεῖ στὸν Ἑρανιστὴ, συγκαταλέγεται καὶ ἓνα ἀνώ-
νυμο, ἀχρονολόγητο καὶ χωρὶς τόπο ἐκδοσης φυλλάδιο, τμῆμα ἐνὸς
ἀθησαύριστου καὶ ἀσυμπλήρωτου ἴσως ἐγχειριδίου Φυσικῆς¹. Τὸ ἐντυπο
αὐτὸ ἀνήκει στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ, ὁ ὁποῖος μοῦ ἐπι-
στεύεται τὴν παρουσίαση ποὺ ἐπιχειρῶ στίς γραμμὲς αὐτές. Ξαναδίνω
τὰ ἀπαραίτητα βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα:

Μάθημα 5.ο καὶ 5.ο

ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΒΑΡΥΤΗΤΑ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΩΜ.

8^ο, σ. 8 (14-21). Ἀμέσως μετὰ τὸν τίτλο ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο. Στὴ σ. 20:
Προσθήκη εἰς τὸ 3.ο καὶ 4.ο Μάθημα. Μετὰ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ ἀκολουθεῖ τὸ κεί-
μενο ποὺ τελειώνει στὴ σ. 21. Ἐνδέχεται νὰ προηγήθηκε ἓνα μόνο ἢ καὶ δυὸ φυλ-
λάδια μὲ σελιδαρίθμηση ποὺ δὲ λογαριάζει τίς λευκὲς σελίδες, γι' αὐτὸ καὶ τὸ φυλ-
λάδιο μὲ τὸ 5ο καὶ 6ο μάθημα ἀρχίζει μὲ ζυγὸ ἀριθμό.

Καθὼς παρατηρεῖ ὁ Ἑμμ. I. Μοσχονάς, ποὺ βιβλιογράφησε τὸ
ἐντυπο, τυπώθηκε στὴν Κέρκυρα στὸ τυπογραφεῖο τῆς κυβέρνησης·
ἀπομένει νὰ δείξουμε τὸ συγγραφέα, τὸ κλίμα ὅπου ἀνήκει τὸ κείμενο
αὐτὸ καὶ νὰ ἀνατυπώσουμε τὸ περιεχόμενο τοῦ τελευταίου (Παράρτημα,
Α'), μιὰ καὶ παρουσιάζει ἰδιαίτερη σημασία ὡς πρῶμο δεῖγμα χρησι-
μοποίησης τῆς δημοτικῆς στίς θετικὲς ἐπιστῆμες.

II

Ὁ Ἡλίας Τσιτσέλης βιογραφώντας τὸ Σταματέλο Πυλαρινὸ ἢ,
ἀλλοιῶς, Στάμο Πλαρνὸ (1796-1875), Ληξουριώτη λόγιο σπουδαγμέ-

1. Ἑμμ. Μοσχονάς, *Ἑλληνικὴ Βι-
βλιογραφία 1800-1863*, «Ὁ Ἑρανι-

στής», 6 (1968), σ. 97 (Α 861).

νο στήν Πάδοβα καὶ στὸ Παρίσι, καθηγητὴ τῆς φυσικῆς πειραματικῆς στήν Ἰόνια Ἀκαδημία στὰ 1827 καὶ πρωταγωνιστὴ ὕστερότερα στὸ ριζοσπαστικὸ κίνημα, παραδίνει τὰ ἀκόλουθα²: «...ἐκ τῶν τροφίμων τοῦ Γουίλφρδ, διωρίσθη εἴτα καθηγητῆς τῆς φυσικῆς πειραματικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Κερκύρας τὸν μάλιστα τοῦ 1827, ἀλλὰ τὸ ἐπὶ ἔτος ἀπελύθη ὑπὸ τοῦ Adam καταργήσαντος λόγῳ οἰκονομίας ἑδρας τινάς. Ἡ διδασκαλία οὐχ ἦττον τοῦ ἀνδρός, ὑπῆρξε εὐμέθοδος, ἐπηνέθη δὲ καὶ ὑπῆρξε σκόπιμος ἡ χρῆσις τῆς δημόδους ἥς ἐποιεῖτο χρῆσιν κατὰ τὰς παραδόσεις αὐτοῦ. Ὁ Τερτσέτης γνωστὸς τῆς καθωμιλουμένης ὑπέρμαχος, ἀναγνούς τινὰς τῶν παραδόσεων τοῦ Πυλαρινοῦ δημοσιευθείσας ἐν Κερκύρᾳ, ἀπεφάνθη ὅτι ἡ καθωμιλημένη καὶ εἰς ἐπιστημονικὰς παραδόσεις καὶ συγγράμματα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ». Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸν Τσιτσέλη τυπώθηκαν στήν Κέρκυρα ὁρισμένες παραδόσεις πειραματικῆς φυσικῆς τοῦ Πυλαρινοῦ διατυπωμένες στὴ δημοτικῇ, γιὰ τίς ὁποῖες ὑπάρχει καὶ ἡ εὐφημὴ μνεῖα τοῦ Τερτσέτη. Προσωπικὰ δὲν ἔχω ἐπισημάνει τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ τοῦ Τερτσέτη στὸν Πυλαρινό· θὰ τὴν περιμένε ἴσως κανεὶς, ἀν πρόκειται γιὰ γραπτὴ ἀναφορὰ, ἀνάμεσα στὰ παραδείγματα ποὺ καταχωρίζει στὸ κείμενο ποὺ ἔστειλε στὰ 1874 στὸ διαγωνισμὸ τοῦ Συλλόγου τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, ἀλλὰ τὰ παραδείγματα αὐτὰ δὲν ἔχουν σωθεῖ³. Ἡ μαρτυρία τοῦ Τσιτσέλη, παρὰ τὴν ἔλλειψη σχολαστικῆς ἀκριβείας σχετικὰ μὲ τίς τυπωμένες παραδόσεις τοῦ Πυλαρινοῦ, θὰ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ προσγραφεῖ τὸ φυλλάδιο σ' αὐτὸν τὸν τελευταῖο· ὑπάρχει, ὡστόσο, μιὰ ἀμεσότερη μαρτυρία ποὺ παρουσιάζουμε ἐδῶ (Παράρτημα, Β'), ἓνα γράμμα τοῦ Gaetano Grassetti, δημοσιευμένο στὴ Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Jonie (Gazzetta Straordinaria, ἀρ. 516, 5/17.XI.1827, 5), ἀκριβῶς γιὰ νὰ ἐξάρει τὴ χρῆση τῆς δημοτικῆς στὶς ἐπιστῆμες.

Πρὶν προχωρήσουμε στὴν παρουσίαση τοῦ κειμένου τοῦ Grassetti, μεταφέρουμε μιὰ σύγχρονη μαρτυρίαν γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ Σταμάτη Πυλαρινοῦ, ὀφειλόμενη στὸ συμπατριώτη του Γεώργιο Τυπάλδο Ἰακωβάτο (1814-1882), ὁ ὁποῖος μᾶς ἔχει ἀφήσει μιὰ Ἱστορίαν τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας⁴ γραμμὴν στὰ 1837: «Ὡσὰν ποὺ δὲν ἔφθασ' ὁ Πλατωνὸς νὰ διορισθεῖ δάσκαλος, ἐπαράδινε μάθημα χάρισμα, ἐλπί-

2. Ἡλ. Τσιτσέλης, *Κεφαλληνικά Σύμμικτα*, I, Ἀθήνα 1904, σ. 562.

3. Γεωργίου Τερτσέτη "Απαντα." *Εκδοση τρίτη συμπληρωμένη*. Ἀναστόλῳσε Γ. Βαλέτας. *Τόμος πρῶτος. Τὰ*

Λογοτεχνικά Ἔργα, Ἀθήνα 1966, σ. 307-11.

4. Τὸ ἀνέκδοτο αὐτὸ κείμενο τοῦ Τυπάλδου ἐτοιμάζεται νὰ κυκλοφορήσῃ μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ὑποφαινόμε-

ζοντας νὰ τὸν πάρ' ἡ κυβέρνησις. Ἀλλὰ σὰν αὐτόνε δὲν ἐματαστάθηκε ἄλλος δάσκαλος ἀνεπιτήδειος ἀφοῦ ὑπῆρξε φυσικὴ μαθηματικὰ δὲν ἐγνώριζε· πειράματα δὲν ἐκατακράτιε νὰ κάμει, ἐπειδὴ ἐτζάκιν' ὅ,τι ἐργαλεῖο ἔπιανε καὶ τὴν ὥρα τοῦ μαθημάτου, ποῦ ἔπρεπε νὰ κάμει

νου στὴ «Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη» (ἀρ. 37) τῶν ἐκδόσεων Ἑρμῆς· παρὰ πέμπω στίς σελίδες τοῦ ἐντύπου: Γεώργιος Τυπάλδος - Ἰακωβάτος, *Ἱστορία τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας*, σ. 65. Γιά τὰ δυὸ πρόσωπα αὐτά, ἀξίζει νὰ θυμίσαι κανεὶς δυὸ ἐπιγραμματικούς χαρακτηρισμούς τοῦ Ἡλία Ζερβοῦ - Ἰακωβάτου: γιά τὸν Τυπάλδο, «πέλειος ἀμφίστομος καὶ βαρύς»· γιά τὸ Σταμάτη Πυλαρινό, «εἰρωνία σαρκαστική» (Ντίνος Κονόμος, *Ὁ Ἡλίας Ζερβὸς Ἰακωβάτος καὶ ἡ ἐνωσις τῆς Ἐπιανήσου*, Ἀθήνα, ΣΩΒ, 1966, σ. 73). Τὰ βιογραφικὰ τοῦ Φραγκίσκου Πυλαρινοῦ, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου περνᾷ στὸ καταχωριζόμενο ἐδῶ πρᾶγμα ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Ἰόνιας Ἀκαδημίας, μπορεῖ νὰ τὰ παρακολουθήσει κανεὶς στὸν Τσιτσέλη, ὁ. π., I, σ. 564-6. Ὁ Φραγκίσκος Πυλαρινός, νεκρολογώντας στὰ 1833 τὸν Κοραῖ [π. «Le Polyglotte», τεῦχος 2 (Paris), 1833], σ. 4-8· βλ. σχετικὰ ὅσα γράφει ὁ Φίλιππος Ἡλιοῦ (ἐπιμέλεια), *Σταμάτης Πέτρου, Γράμματα ἀπὸ τὸ Ἀμστερνταμ*, Ἑρμῆς, «Νέα Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη», ἀρ. 32, Ἀθήνα 1976, σ. οα'-οβ'] ἐνσωματώνει τὸ ἔργο τοῦ τελευταίου στίς πρόδρομες μορφές μιᾶς σοσιαλιστικῆς ὀπτικῆς: «Σὺ Κριτικὸς βαθὺς καὶ φιλόλογος πολυμαθής, ἐπροσπάθησες μὲ ὅλα τὰ δυνατὰ φιλολογικὰ μέσα νὰ διασπείρεις εἰς τοὺς κόλπους τῆς πατρίδος σου τὴν φιλοσοφικὴν ἀποστολὴν τοῦ ιθ' αἰῶνος, τὴν ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΝ λέγων ἸΣΟΤΗΤΑ καὶ ΚΟΙΝΩΝΙΣΜΟΝ (...) Ἐγὼ ἤξεύρω ὅτι ὡς πρὸς τὴν ἐπανά-

στασι καὶ ἀναμόρφωσι τῆς θρησκείας δὲν ἐστάθης ἕνας Λουτέρος ἢ Καλβίνος, ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἕνας Βάκων ἢ ἕνας Καρτέσιος, ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἕνας Μοντεσκῶς ἢ ἕνας Ρουσσῶς· ἄλλοι καιροὶ καὶ ἄλλες περιστάσεις καὶ ἐπομένως ἄλλοι ἄνθρωποι». Γιά τὴ γλωσσικὴ θεωρίαν καὶ πρακτικὴ τοῦ Κοραῖ σημειώνει τὰ ἐξῆς, ποὺ τὰ πάρισά τους συναντοῦμε στὴν κριτικὴ τοῦ Grassetti: «Ἀπέδειξες λοιπὸν διὰ τῆς θεωρίας τὸ ἄτοπον καὶ ἀκοινώνητον νὰ ἐκφράζει τις τὰς ἰδέες του εἰς γλῶσσαν ἀσυνήθιστην καὶ πεθαμένην. Καὶ ἂν κατὰ τὴν πρᾶξιν δὲν εἴσαι πάντοτε σύμφωνος μὲ τὴν θεωρίαν, τέλος πάντων πρῶτος φιλοσοφικῶς ἀπέδειξες τὴν χρείαν μιᾶς κοινῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ οὕτως ἐσύστησες τὸ δραστήριον μέσον τῆς ἐνώσεως τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἐὰν ἐστάθης εἰς ὅλα ἀπλοῦς, ὡς πρὸς τὴν ἐκφράσιν τῶν ἰδεῶν σου εἴσαι ἀπλοῦστατος· αὐτὲς τὰς ὑψηλότερες ἰδέες τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς βιοτικῆς τέχνης τὰς κατέστησες εὐκόλυνότες εἰς τοὺς ἀμαθεῖς καὶ κατὰ τοῦτο ἐμμήθης τὸν Σωκράτην καὶ Φραγκλίνον» (τὰ δυὸ παραθέματα ἀντίστοιχα στίς σ. 5 καὶ 6, 7 καὶ 8). Ὅσο γιὰ τὸ ἄλλο πρόσωπο ποὺ μνημονεύει ὁ Τυπάλδος, τὸ Γ. Χρυσοβέργη, τὸν ξαναβρίσκουμε ἀργότερα νὰ ὑπηρετεῖ μὲ τὴν ἴδια ὀξύτητα τις ἰδέες ποὺ ὑποστήριζε στὴν Ἰόνια Ἀκαδημία μὲ τὸν τρόπο ποὺ μᾶς μαρτυρεῖ ὁ Τυπάλδος· τὴ φορὰ ὥστόσο αὐτῇ ὁ στόχος δὲ θὰ εἶναι οἱ ὁπαδοὶ τῆς καθαρῆς δημοτικῆς ἀλλὰ ὁ Ἀσώπιος, ἡ κοραϊκὴ δηλαδὴ σχολὴ μὲ τὴν ἐπτα-

γνωστὲς ἐκεῖνες τὲς ὥραιες ἀλήθειες, ἐκαθότουν νὰ κακομελετάει τὸν Κούμα καὶ τοὺς ἄλλους λογιότατους διὰ πῶς νὰ μὴ μεταχειρισθοῦνε τὴ ρωμαϊκὴ γλῶσσα καθὼς αὐτός. Ὀλίγα μαθήματα πού ἔδωσε, τὰ ἔκαμε καὶ τὰ ἐτύπωσε στὸ ρωμαϊκὸ κ' ἐπειδὴ σὰν ἀπανωβαλμένος ἀπὸ ἓναν ἀνιψιό του Φραγκίσκο, μάνα τῆς κακοήθειας, δὲν ἐκράτιε τὴ γλῶσσα του νὰ μὴ μιλεῖ ἐναντίον τῶν λογιότατων, ἐσηκώθηκ' ἓνας μαθητῆς Χρυσοβέργης, γνωρισμένος αὐθάδης, καὶ τὸν ἐποδοπάτησε παρρησία σ' ὅλους. Ἐξεδάκρυσ' ὁ μικρόμυαλος δάσκαλος καὶ δὲν ἐπέρασε πολὺς καιρὸς πού, βαρεμένος ἀπ' αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὸν πόλεμο πού τοῦ ἔκανε κουφά-κουφά ὁ φθόνος Πολίτη, ἐμίσησε. Χώρις προπαρασκευαστή, χώρις ἔξοδα, χώρις κάρβουνα διὰ ἓνα πείραμα καὶ χώρις ἱκανότητα, καὶ πολὺ ἐκεῖνο πού ἔκαμε. Μισεύοντας ἐτοῦτος, ἐπῆρε τὴν ἀναπνοή τ' ὁ Πολίτης ἀπὸ τὸ βάρος πού τοῦ ἔβαλ' ἡ φυσικὴ ἀπάνου στὸ στήθι, ἐπειδ' ἦταν ἡ φύση τ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου νὰ μὴ δείχνει αὐτὸς καὶ νὰ μὴ θέλει νὰ διδάσκειτ' ἄλλη ἐπιστήμη. Τότες ἐχάρηκε, ὅταν ἔμεινε μόνον τὸ μάθημά του στὸ χάος τοῦ χαλασμοῦ τῆς Ἀκαδημίας· τότες αἰσθάνθηκε τοῦ Σατανᾶ τὴ χαρὰ στὴν ἄβυσσο τ' ἄδη». Αὐτὰ γίνονται στὸ σχολικὸ χρόνον 1827-8, μοναδικὸ χρόνον τῆς διδασκαλίας τοῦ Πυλαρινοῦ στὴν Ἀκαδημία.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Τυπάλδου μεταφέρει προσωπικὲς ἐντυπώσεις: ὅσα γράφει στὴν Ἱστορία του γιὰ τὰ χρόνια 1827-1837 τὰ ἔχει ζήσει ὁ ἴδιος. Δὲ σχολιάζουμε ἐδῶ τὸν τόνο αὐτῆς τῆς μαρτυρίας, ἡ δ' ἐξύλητα τῆς ὁποίας δὲν ἀφορᾷ μόνον τὰ πρόσωπα πού μνημονεύονται στὸ παρά-θεμα· ἐκεῖνο πού χρειάζεται νὰ ἐπισημάνουμε εἶναι ἡ σύγκρουση τῶν δυὸ γλωσσικῶν γραμμῶν στὴν Ἀκαδημία, τῆς κοραϊκῆς καὶ τῆς δημο-τικῆς πού ἐπικαλεῖται τὸ Χριστόπουλο, τὸν Ψαλίδα τὸ Βηλαρὰ καί, κορυφαῖο, τὸ Σολωμό. Οἱ λογιότατοι τοῦ Τυπάλδου εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἐκφραστὲς τῆς κοραϊκῆς γραμμῆς στὴν Ἀκαδημία, τοὺς ὁποίους δὲν κατακρίνει ἀποκλειστικὰ στὸ γλωσσικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ καὶ τοὺς κατα-λογίζει ἀνεπάρκειες στὴ νοηματικὴ καὶ αἰσθητικὴ πρόσβαση στὰ ἀρχαῖα

νησιακὴ τῆς κατάφαση, ὅπως ἐκφρά-ζεται στὰ Σούτσια. Βλ. σχετικὰ Διο-νύσιος Θερεϊανός, *Φιλολογικαὶ ὑπο-τυπώσεις*, Τεργέστη 1885, σ. 117 κέ. Ν. Α. Βέης, *Ὁ Ph. Dormer Stanhop*, λόρδος τοῦ *Chesterfield* καὶ ὁ Ἀσώ-πιος καὶ ὁ Ζακωθρὸς Γ. Βεντότης, *«Ἀγγλοελληνικὴ Ἐπιθεώρηση»*, 3

(1947-8), σ. 83, σημ. 1. Αἰκατερίνη Κουμαριανοῦ, *Συμπλήρωμα στὴ βιο-γραφία τοῦ Κ. Ἀσώπιου*, *«Ἑλληνικά»*, 16 (1959), σ. 175 καὶ τελευταία, Π. Μουλλάς, *Ἡ διαμάχη Π. Σούτσου - Κ. Ἀσώπιου (1853) καὶ ἡ ἱστορικὴ συγκυρία*, *«Ὁ Ἐρανιστής»*, Ἀφιέρω-μα Κ. Θ. Δημαρᾶ, 11 (1974), 137-50.

κείμενα, δηλαδή στην ἴδια τὴν προϋπόθεση τῆς παιδείας τους· τὸ ἐπίκεντρο, ὥστόσο, τῆς κριτικῆς του βρίσκεται ἄλλοῦ: οἱ λογιότατοι, δηλαδή στὴν οὐσία οἱ συνεχιστὲς τοῦ Διαφωτισμοῦ μὲ τὴν προσκόλλησή τους στὴν ἀρχαιότητα μηδενίζουν τὰ ἀνοίγματα πρὸς τὶς ἐπιστῆμες ποὺ ἔχουν ἀντίκρουσμα στὶς πραγματικὲς ἀνάγκες τοῦ τόπου καί, συμπληρωματικά, ἐξουδετερώνουν τὴ δυναμικὴ τῆς ἐθνικῆς ἐπανάστασης. «Ὁ λογιότατος γεννιέται Ρωμαῖος καὶ ἐκεῖνος, στρεβλώνοντας τὸ εἶδος τῆς σπουδῆς του, κατανταίνει Ἑλληνας. Ἀλησμονάει πλέον τὸ γένος του, τὴν πατρίδα του, τ' ὄνομά του· ἀλησμονάει ὅτι ὅπου πατεῖ Τοῦρκος εἶναι Ρωμιοσύνη καὶ θεωρεῖ τὴν ἐπαρχία τῆς Ἑλλάδας σὰν τὴ μοναχὴ καὶ καθαυτὴ πατρίδα του. Οἱ λογιότατοι τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Πόλης, τῆς Σμύρνης καὶ τοῦ Βουκερεστιοῦ γυρίζουνε μὲ τὸ πρόσωπο κατὰ τὴν Ἀθήνα, σὰν οἱ μουσουλμάνοι κατὰ τὴ Μέκκα καὶ προσκυνοῦνε μεγαλειότητα ποὺ δὲν ὑπῆρξε. Μὲ ιδέες καὶ μὲ αἰσθήματα ποὺ τὸ γένος τους δὲν γνωρίζει, ἀλαλάζαν οἱ λογιότατοι ὅταν ἐλευθερώθηκε τὸ μικρὸ μέρος τῆς Ρωμιοσύνης, ἡ Ἑλλάδα, σὰ νὰ ἐξεγνοιάσανε πλέον ἀπὸ τὲς μεγαλύτερες ἔγνοιες»⁵. Αὐτὴ ἡ ἱρρεντετιστικὴ ἰδεολογία ἐδράζεται στὴν ἔννοια τοῦ «γένους», δηλαδή τῆς νεοελληνικῆς ἐθνότητος ποὺ διαμορφώνεται στὰ χρόνια τῆς δουλείας ὡς νέα ἱστορικὴ κατηγορία μὲ συστατικὰ στοιχεῖα τὴν κοινὴ γλῶσσα καὶ θρησκεία, τὰ κοινὰ ἥθη, ποὺ συνιστοῦν ἑνωτικὸ καὶ συγχρόνως διακριτικὸ γνώρισμα, τὴ «φυσικὴ προνόηση καὶ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθέρωσης». Τὸ τρίσημο σχῆμα τῆς ἱστορικῆς συνέχειας λειτουργεῖ καὶ ἐδῶ καὶ ἐπισημαίνονται οἱ ἐπιβιώσεις τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Βυζαντίου στὴ συλλογικὴ μνήμη, ὥστόσο εἶναι ἔντονη ἡ αἴσθηση τῆς τομῆς μέσα σ' αὐτὸ τὸ γενικὸ σχῆμα, ἡ συνείδηση τῆς αὐτοδυναμίας τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, τῆς «Ρωμιοσύνης», ὅπως καταλήγει νὰ ὀνοματίζει τὸ νέο ἑλληνισμό ὁ Τυπάλδος στὸ κείμενό του. Ἡ ἀποκλειστικὴ ἀναφορὰ στὴν κλασσικὴ ἀρχαιότητα δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα τοῦ «γένους» (ἀνέο ἔθνος πλέον ἐξωπλωμένο ἀπὸ τὸ παλαιό, τὸ ὁποῖο ὑπάρχοντας μὲ τὸ νοῦ ἐπολέμασε μὲ κάθε μέσο νὰ ὑπάρξει καὶ μὲ τὴν ἀλήθεια), καθὼς ἐπίσης οἱ ἀρχαῖες καὶ βυζαντινὲς ἐπιβιώσεις, τὶς ὁποῖες νομίζει ὅτι βλέπει στὴ συλλογικὴ μνήμη, δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῆς «Ρωμιοσύνης»: τὴν ἴδια τὴ «φιλελευθερία» τὸ νεοελληνικὸ ἔθνος δὲν τὴ «γνωρίζει ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τοὺς πατέρες του, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἀφῆκανε τ' ὄνομά τους καὶ τὴ φήμη τους στὰ παραμῦθια μας, ἢ ἀπὸ τοὺς

5. Γ. Τυπάλδος - Ἰακωβάτος, Ἱστορία..., σ. 17.

βυζαντινούς αυτοκράτορες, που μᾶς ἀφήκανε τὴ μεγαλειότητά τους στὰ συναξάρια μας, ἀγκαλὰ καὶ μὲ περισσότερη ὠφέλεια. Ἀπ' αὐτές τις περιστάσεις ἐγεννήθηκ' ἓνα αἶσθημα νέο, χωρίς παράδειγμα προ- τήτερά του· ὥστε ὅποιος δὲν καταλαβαίνει τὴν ἰδέα τοῦ λόγου 'τὸ γένος' πρέπει νὰ μὴν εἶναι Ρωμαῖος»⁶. Αὐτά, ἐδῶ, γιὰ τὴν ἰδεολογία τοῦ Τυπάλδου.

Ἄς ξανάρθουμε στὸν Grassetti. «Διάβασα — γράφει στὸ γράμμα του πρὸς τὸν Πυλαρινὸ — τὸ πρῶτο τεῦχος τῆς Σύνοψής σου τῶν μαθη- μάτων Φυσικῆς καὶ μοῦ ἤρθε στὴν ψυχὴ τόση εὐχαρίστηση ποὺ δὲ μπορῶ νὰ σοῦ τὴν πῶ». Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴ φράση αὐτή, τὸ πρῶτο τεῦχος τῶν παραδόσεων τοῦ Πυλαρινοῦ εἶχε κιόλας κυκλοφορήσει στὶς 17 Νοεμβρίου 1827· τὰ μαθήματα ἄρχιζαν τὴν πρώτη τοῦ μήνα αὐτοῦ καὶ ὁ Πυλαρινὸς δίδασκε, σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα τοῦ 1827, στὸ τρίτο ἔτος τοῦ πρώτου κύκλου τῆς Ἀκαδημίας κάθε μέρα⁷. Προκύπτει ἔτσι ὅτι ἡ ἔκδοση τῶν φυλλαδίων ἦταν ταχύρρυθμη καὶ ὅτι ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος ἐδῶ μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στὸ Νοέμβρη ἢ στὸ Δεκέμβρη τοῦ 1827.

Οἰκεῖος τοῦ Σολωμοῦ, στοῦ ὁποίου τις «μεσιτεῖες» στὸν Guilford⁸ χρωστοῦσε τὴν ἔδρα του στὴν Ἴονια Ἀκαδημία, ὁ Grassetti

6. Γ. Τυπάλδος - Ἰακωβάτος, *Ἱστορία...*, σ. 3-4.

7. *Stato Jonio. Eforo dell' Università Dottor Giovanni Carandino, Notifica... Corfù li 29 Ottobre S.N. 1827*. Ἀντίτυπο τοῦ προγράμματος σώζεται στὴ Βιβλιοθήκη τῶν Ἰακωβάτων στὸ Ληξούρι τῆς Κεφαλονιάς.

8. Γιὰ τίς συστάσεις ποὺ ἔκαμε ὁ Σολωμὸς στὸν Guilford γιὰ τὴν πρόσ- ληψη τοῦ Grassetti στὸ ἰονικὸ πανε- πιστήμιο βλ. Πάνος Καραγιώργος, *Ἐξὶ ἄγνωστα γράμματα τοῦ Σολωμοῦ πρὸς τὸν Λόρδο Γκίλφορντ*, «Ἑλληνι- κά», 29 (1976), σ. 117-31 (ἰδιαιτέρως, σ. 118-20 καὶ 125-6)· πβ. Ε. Κρια- ράς, *Ἀγνωστα γράμματα τοῦ Σολω- μοῦ ἐρχονται στὴ δημοσιότητα*, «Νέα Ἑστία», 102/1202 (1977), σ. 977-9. «Μεσιτεῖες», Γ. Τυπάλδος - Ἰακω- βάτος, *Ἱστορία...*, σ. 48: «Ὁ Γρα-

σέτης, ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος, ἐπίασε γλώσσα καὶ φιλολογία λατίνικη, εἰς τὰ ὁποῖα, ἂν καὶ νὰ μὴν ἦταν τοῦ ἔργου, εἶχε περισσότερη κριτικὰ γέυση παρὰ ὅλους τοὺς ἄλλους τῆς Ἀκαδη- μίας. Ἡ Ρώμη ἦταν ἡ πατρίδα του καὶ ἡ γιαντρικὴ ἡ τέχνη του· ἔζησε μ' αὐτὴ κάμποσο καιρὸ στὸ Μοριά, ἀπ' ὅπου πηγαίνοντας στὴ Ζάκυνθο ἔζηε κ' ἐκεῖ δείχνοντας ἰταλικά καὶ λατίνικα, ἕως ὅπου τοῦ ἐδῶσανε καθέδρα στὴν Ἀκαδημία οἱ μεσιτεῖες τοῦ Σολωμοῦ στὸ Μιλόρδο». Γιὰ τὰ βιογραφικά του βλ. καὶ Ettore Ricchi, *Le lodi di Gaetano Grassetti recitate da... nella Santa Chiesa del Duomo La- tino. Li 20 Aprile 1836* [Κέρκυρα 1836]. Ὅρισμένες τουλάχιστο ἀπὸ τίς παραδόσεις του τις ἔκανε στὰ ἑλληνικά, γλώσσα ποὺ, κατὰ τὸν Τυπάλδο, «ἐ- γνώρισε καλούτσικα (...), τὴν ἐμίλιε

ἀποτελεῖ τὸν ἀντίποδα στὴν κοραϊκὴ γραμμὴ ποὺ ἐπιβάλλεται στὴν Ἀκαδημία· δυὸ χρόνια πρίν, στὰ 1825, εἶχε ἐκφραστεῖ ἔντυπα γιὰ τὴν ἀξία τῆς δημοτικῆς ἐκδίδοντας τὴν ἰταλική του μετάφραση τοῦ σολωμικοῦ Ὕμνου⁹ καὶ ἐγκαινιάσει τὴν πολεμικὴ του ἐναντίον τῶν ἀρχαῖστων καὶ τῶν ὀπαδῶν τῆς κοραϊκῆς γραμμῆς. Δυὸ χρόνια ὕστερ' ἀπὸ τὴ δημοσίευση τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Πυλαρινό, στὰ 1829, ἀναπτύσσει τὰ ἴδια ἐπιχειρήματα γιὰ τὴ δημοτικὴ στὴ νεκρολογία του γιὰ τὸν Ἀθανάσιο Ψαλίδα¹⁰ καί, ἐκτενέστερα, σὲ δυὸ του ἄλλα κείμενα, τυπωμένα

καὶ τὴν ἔγραφε ὅπως ἐμπόριε, ἐνῶ ἔγραφε ἄσχημα τὴ δική του, κ' ἔφθασε νὰ μπορέσει νὰ θαυμάσει τὴν παρθενία τῆς ποὺ ρωμαίικα μάτια ἐκαταντήσανε νὰ θεωροῦνε ρῦπο» (*Ιστορία...*, σ. 48). «Πβ. καὶ Ettore Ricchi, δ. π., σ. 9: «Gaetano Grassetti servendosi sempre della patria nostra lingua, con rara chiarezza e con fondate cognizioni, facea dalla Cattedra, per ben undici anni, sentire que' principj di Lettere Italiane e Latine per cui giugnemmo a renderci famigliari i pensieri degli antichi Romani e dell' odierno gentilissimo popolo d'Italia».

9. Βλ. σχετικὰ, Λουκία Δρούλια, *Γύρω στὶς πρώτες σολωμικὲς ἐκδόσεις καὶ μεταφράσεις*, «Μνημόσυνον Σοφίας Ἀντωνιάδης», Βενετία 1974, σ. 380-401 (394). Ὁ Κ. Καιροφύλας, *Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ*, Ἀθήνα, ΣΩΒ, χ.χ., σ. 132 θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Grassetti γιὰ τὴ δημοτικὴ γλῶσσα ὑποδεικνύει ὅτι τὰ σχετικὰ κείμενα ποὺ συνοδεύουν τὴν ἰταλικὴ μετάφραση τοῦ Ὕμνου (Μεσολόγγι, 1825) ἀνήκουν στὸ Σολωμό· πρόκειται ὥστόσο γιὰ κοινούς τόπους, διάσπαρτους στὰ γραφτὰ τοῦ Grassetti, ποὺ μᾶς ἀνάγουν περισσότερο σ' ἓνα κλίμα παρὰ σὲ μιὰ ἐπὶ-νωμὴ προσγραφή.

10. *In Morte di Atanasio Psalidas*. G. Grassetti *P. Professore di Lettere Latine e Italiane scriveva in Corcira. Li 3 Agosto del MDCCCXXIX*, Corfù 1829, κυρίως σ. 6 κέ. Μεταφέρω ἓνα μακρὸ χωρίο ἀπὸ τὴ νεκρολογία αὐτῆ σχετικὸ μὲ τὴ γλῶσσα: «E noi più volte l'udimmo a dire: 'Non potersi immaginare errore più pernicioso alla generazione presente di Grecia e alle future, quanto lo imbizzarire di coloro, che dal far curve le schiene in sulle Grammatiche d'Ellenico e dello stipare nella memoria vocabili e frasi d'una lingua rimotta s'aspettano incremento, eleganza, enfasi e passione alla lingua d'oggi: Essere questa governata da Arte di Grammatica in tutto sua propria; e con regole ferme, belle e variate quanto al *Declinare*, al *Conjugare*, a' *Costrutti*, alla *Sintassi*, alle *Armonie*, a tutto quello in somma che favella umana dimanda per essere strumento perfetto di parlar gentile: Ogni lingua, nelle sue *Forme primitive* di *Terminazione*, *Profferenza* e *Coordinazione* de' vocabili, considerati quali elementi primi della *Sentenza*, essere opera tutto del Popolo; al quale, come in un secolo piacciono certi suoni e collegamenti e costrutti e generali norme di *Dizione*, così,

tidas. G. Grassetti *P. Professore di Lettere Latine e Italiane scriveva in Corcira. Li 3 Agosto del MDCCCXXIX*, Corfù 1829, κυρίως σ. 6 κέ. Μεταφέρω ἓνα μακρὸ χωρίο ἀπὸ τὴ νεκρολογία αὐτῆ σχετικὸ μὲ τὴ γλῶσσα: «E noi più volte l'udimmo a dire: 'Non potersi immaginare errore più pernicioso alla generazione presente di Grecia e alle future, quanto lo imbizzarire di coloro, che dal far curve le schiene in sulle Grammatiche d'Ellenico e dello stipare nella memoria vocabili e frasi d'una lingua rimotta s'aspettano incremento, eleganza, enfasi e passione alla lingua d'oggi: Essere questa governata da Arte di Grammatica in tutto sua propria; e con regole ferme, belle e variate quanto al *Declinare*, al *Conjugare*, a' *Costrutti*, alla *Sintassi*, alle *Armonie*, a tutto quello in somma che favella umana dimanda per essere strumento perfetto di parlar gentile: Ogni lingua, nelle sue *Forme primitive* di *Terminazione*, *Profferenza* e *Coordinazione* de' vocabili, considerati quali elementi primi della *Sentenza*, essere opera tutto del Popolo; al quale, come in un secolo piacciono certi suoni e collegamenti e costrutti e generali norme di *Dizione*, così,

τὸ ἓνα στὰ 1836 στὴ Νάπολη¹¹ καὶ τὸ ἄλλο, μεταθανάτια, στὰ 1853 στὴ Μάλτα.¹² Στὸ ἔντυπο τοῦ 1836 ἀναφέρεται, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, στὴν

al mutare che fanno il Culto Religioso, gli Ordini della Città, i Costumi, le Leggi poste al conversar compagnevole, e fin'anco le usanze del mangiare e del vestire, piacciono in altro secolo e signoreggiano le menti e il cuore altri modi, altri trovati, altre leggi del favellare. Doversi ogni buon cittadino Greco vergognare, che lo Stato presente delle Greche lettere sia per essere allo Straniero argomento di pietà e di riso, quando venga a sapere, che per tutta la Grecia benissimo è inteso chi parli o scriva il dialetto comune che usò *Canellos* scrivendo la sua prosa; che le belle anacreontiche di *Cristopulos*, le poesie varie di *Villaras* e le sublimi liriche del *Conte Solomòs* sieno dettate con forme di lingua così popolare, che non è Greco il quale non le senta in mezzo all'anima e si prendano a memoria e si cantino in sulla pubblica via» (σ. 7-8).

11. *Brevi considerazioni intorno alla prima educazione letteraria de' giovinetti, massimamente Greci del Dr. G. Grassetti Pubblico Professore di Lettere Italiane e Latine nella Università Jonia, Napoli 1836.* Ἀπὸ τὴς πολλαπλῆς ἀναφορῆς στὴ νέα ἑλληνικὴ Γραμματεία ποὺ κάνει ὁ Grassetti στὸ ἔργο του αὐτὸ μνημονεύουμε ὅτι γνωρίζει τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Βηλαρά πρὸς τὸν Ψαλῖδα (1812 τῆς 11 Μαγιοῦ, Τριπολιτζά» βλ. σχετικὰ, Α. Βρανούσης, *Κείμενα καὶ χειρόγραφα τοῦ Βηλαρά καὶ τοῦ Ψαλῖδα. Δυὸ κορυφαῖοι τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ κ' ἓνα βιβλίον τους ποὺ ἔ-*

μεινε ἀνέκδοτο, Ἀθήνα 1973 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὴ «Νέα Ἑστία», 94/1115, 1973, σ. 51-86), σ. 80-2), τῆς ὁποίας παραθέτει (σ. 65-6) ἓνα ἀπόσπασμα καὶ ποὺ σκόπευε νὰ τὴ συμπεριλάβει ὁλόκληρη μαζὶ μὲ ἄλλα γράφτὰ τοῦ Βηλαρά καὶ ἄλλων λογίων στὸ δεῦτερο μέρος τοῦ βιβλίου γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος στὴ σημ. 12: «Questa lettera, che porta la data dei 12 Maggio 1812, ed è di sei a sette facciate di scritto, sarà da noi pubblicata per intero nella IIa Parte delle nostre osservazioni grammaticali sul moderno Parlar Greco, se non avverrà che abbiamo i modi di dare un giorno alle stampe queste nostre Osservazioni. Le Prose del Villaràs unite a quelle di altri valorosi Greci saranno date ad esempio di sciolta Orazione nell'idioma de'Greci viventi. E saranno recate in volgare Italico, affinché siano di qualche ajuto a quanti del Bel Paese vorranno coltivare il Greco moderno, e perchè dal confronto delle due Lingue si giudichi meglio delle rettitudine di quelle nostre Osservazioni» (σ. 66-7). Πβ. σημ. 12.

12. *Grammatica della Lingua Greca moderna seguita da un Dialogo sopra la lingua da un Discorso sulla Metrica de moderni Greci, del Prof. Gaetano Grassetti, Malta 1853.* Στὸ ἔντυπο δὲ συμπεριλαμβάνεται ὁ «Διάλογος γιὰ τὴ γλῶσσα» (προφανῶς ὁ σολωμικός), πβ. L. Coutelle, *Παρατηρήσεις στὸν Διάλογο*, «Ἑρανιστής» 6 (1968) 41-2, οὔτε τὰ παράθεμα τῆς παραπάνω σημείωσης.

κοραϊκή γλωσσική θεωρία για να αναιρέσει τη «μέση ὁδὸ» με τὸ ἐπιχείρημα ὅτι, ἐφόσον ἡ γλώσσα ἀποτελεῖ ἀναπαλλοτρίωτη ιδιότητα τοῦ ἔθνους (καθὼς δέχεται ὁ Κοραΐς), δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ υἱοθετηθεῖ ἡ λειτουργία τοῦ γλωσσικοῦ μεταρρυθμιστῆ παρὰ μετὴν ἀνατροπὴ ὅλου τοῦ συλλογιστικοῦ σχήματος στὸ ὁποῖο ὁ Κοραΐς βασίζει τὴ θεωρία του· ἀρνεῖται ἔτσι τὴν κοραϊκὴ θέση γιὰ τὸ γλωσσικὸ «νομοθέτη» τῆς «δημοκρατικῆς Πολιτείας», ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Grassetti μιὰν ἀντίφαση μέσα στὴ θεωρία ὅτι ἡ γλώσσα εἶναι ἀναπαλλοτρίωτη ιδιότητα τοῦ ἔθνους: «Ἡ πρόκειται γιὰ νομοθέτες μετὴν ἀκριβὴ σημασία τῆς λέξης κι αὐτὴ ἡ ἐτυμολογία βρίσκεται σὲ ἀνοιχτὴ ἀντίφαση μετὴν προηγούμενη· ἢ, μετὸ νὰ εἶναι νομοθέτες δημοκρατικῆς Πολιτείας, δὲ μποροῦν νὰ ἀποφασίσουν τίποτε πού νὰ μὴν εἶναι σύμφωνα μετὴ θέληση τοῦ λαοῦ καί, σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, ποιὸς θὰ μπορέσει νὰ ὑποθέσει ὅτι ὁ λαὸς θὰ τοὺς ἐδινε ἐξουσία νὰ ἀλλοιώσουν τὴ γλώσσα, καθὼς αὐτὸς ὁ λαὸς δὲ θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ θέλει νὰ ἀλλοιωθεῖ ἡ γλώσσα;»¹³. Στὸ ἴδιο του κείμενο κάνει μιὰν ἀνασκόπηση τῆς νεοελληνικῆς

13. G. Grassetti, *Brevi considerazioni*, σ. 62-3· οἱ ἀναφορὲς γίνονται στὰ Προλεγόμενα τῶν Αἰθιοπικῶν τοῦ Ἡλιόδωρου (Παρίσι, 1804) τοῦ Κοραΐ. Ἐνδεικτικὴ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Grassetti στὰ ἔργα τῆς νεοελληνικῆς Γραμματείας (πβ. καὶ σημ. 11) πού συνιστοῦν τὸ θησαυρὸ τῆς γραπτῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσας: «Vuoi scrittori? Sono pochi, perchè pochi sono da pertutto i Valorosi; pur ve n'ha che bastano a contentare i discreti, che senza erronea preoccupazione di mente vogliono conoscere il Vero. Leggi il Discorso che precede quasi Proemio et le Note mitologiche che accompagnano le Liriche di Atanasio Cristopulo (*Edizione di Vienna*); come anco il volgarizzamento del Tedesco d'un cotal Opuscolo Morale-politico, ultimamente stampato in Idra e ristampato in Napoli di Romania - Scritture tutte del Canellos. Leggi nella commedia «Τὰ

Κοραϊστικά» di Giacomo Rizos i Dialoghi d'Elena con Giannino. Leggi il volgarizzamento dell'Apologia di Socrate, tratto da Platone ed alcuni Saggi di prosa originali di Atanasio Villaràs, che vanno congiunte alle sue Poesie stampate in Corfù l'anno 1827 (...) Qualche squarcio delle Istituzioni retoriche dello *Scuffo* e anche del *Damodòs*; molti brani delle Prediche del *Minati* e molto pure del Corso di Geografia de' fratelli Danieali (se mal non m'appongo) son anch'essi esempj non ispregevoli dello scrivere prosaico in lingua comune. Che si vogliano esempj di bella Locuzione poetica n'avremo che niente ci lascino a desiderare di quanto può essere richiesto ai differenti Generi del poetare, chi consideri le Forme più generali di quella maniera di Locuzione. Fra i più antichi il *Erotocrito*, la *Pasto-*

δημοτικῆς φιλολογίας, ἔμμετρης καὶ πεζῆς, δίνοντας ἔμφαση στίς ἐκφραστικὲς δυνατότητες τῆς γλώσσας αὐτῆς καὶ ἐπισημαίνοντας τὴν καθολικότητά της, ἡ ὁποία τῆς δίνει μιὰ εὐρύτητα μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη ἄλλων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν· ἡ εὐρύτητα αὐτὴ μὲ τὴν καθαρὴν, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, προφορὰ τῶν ἀστικῶν κέντρων αἶρει τὸ ἐπιχείρημα ὅτι χρειάζεται νὰ γίνῃ «διόρθωση» τῆς γλώσσας ὡς πρὸς τὴν προφορὰ καὶ τὴν καθαρότητα τῶν λέξεων. Τὸ ἄλλο θέμα ποὺ προβάλλεται ἐδῶ καὶ τὸ ὁποῖο διαπραγματεύεται συστηματικὰ σὲ ἀνεξάρτητο ἔργο του, εἶναι αὐτὸ ποὺ ἀκριβῶς ἀρνοῦνται στὴ λαϊκὴ γλώσσα, ἡ γραμματικὴ της. Ἐκφραστικὲς δυνατότητες, ἰκανότητα ἐπικοινωνίας καθορισμένες ἀπὸ μιὰ συνεκτικὴ γραμματικὴ συνιστοῦν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς νέας ἐλληνικῆς μαζί μὲ τὴν ἁρμονία της· συγχρόνως, καὶ τὰ κύρια μοτίβα τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Grassetti στὸν Πυλαρινό.

Αὐτὰ τὰ μοτίβα μποροῦν νὰ συνοψιστοῦν στὰ ἑξῆς: Πρῶτα, ἡ καθολικότητα τῆς δημοτικῆς, «κοινὸ ὄργανο» πιά στὴν Ἑλλάδα γιὰ τὴν ἔκφραση νοημάτων καὶ ψυχικῶν καταστάσεων, «τόσο κοινὸ ὥστε σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη, κατὰ μῆκος καὶ πλάτος, δὲ βρίσκεις ἴσως χώρα ὅπου ἀπὸ τῆ μιὰ στὴν ἄλλη ἄκρη ἐκτείνεται ἡ ἴδια διάλεκτος μὲ τόσο εὖρος». Ὑστερα τὸ ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἀπουσία γραμματικῆς: δὲν ὑπάρχει παρὰ γιὰ «ὅποιον τὴν ἀγνοεῖ ἢ γιὰ ὅποιον θὰ ἤθελε νὰ τὴν ἀγνοεῖ»· αὐτὸ «χαμηλόφωνα»: στὴν οὐσία, «εἶναι ἀλήθεια ὅτι αὐτὸς ὁ συνεχὴς σου βαρβαρισμὸς ὁδηγεῖ στὸ νὰ κάμει νὰ καταλάβουν ὅλοι, ὅπως ὁ βαρβαρισμὸς τοῦ ποιητικοῦ ὕφους τοῦ Διονύσιου στὸ νὰ συγκινήσει κάθε εὐγενικὸ καὶ γενναῖο ἄτομο»; Πιὸ κάτω θὰ μιλήσει γιὰ τὴν «πραγματικὴ ἐνότητα τῶν γραμμάτων», γιὰ τὴν ὁποία πρῶτος ἀνάμεσα τοὺς ἔδωσε τὸ σῆμα ὁ Πυλαρινός: ἐνότητα λοιπὸν στὴν ἔκφραση, προφορικὴ καὶ γραπτὴ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔκφρασης αὐτῆς καὶ ὅλα αὐτὰ μέσα σὲ μιὰ προοπτικὴ αἰσιόδοξης κατάφασης: τὸ παράδειγμά σου στὴν ὕλη τῶν ἐπιστημῶν θὰ τὸ ἀκολουθήσουν οἱ καλότεροι, καθὼς βλέπεις κιόλας ὅτι ἔγινε στὴν ποίηση μ' ἐκεῖνα τὰ καλὰ πνεύματα τοῦ Χριστόπουλου, τοῦ Βηλαρά καὶ ἄλλων καὶ μ' ἐκείνη τὴν ἀληθινὴ τιμὴ τῶν τωρινῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, τὸ Διονύσιο Σολωμό». Κοντὰ σ' αὐτὰ κάποιοι ὑπαινιγμοί: «οἱ ζηλότυποι καὶ ὅλοι ὅσοι

relli ed altre Leggende di simil conio: Fra i moderni le Liriche del Cristopulo, del Villaràs, del Terzetti, e del conte Dionisio Solomòs,

bastano a contentare i più ritrosi, quando non vogliono mostrarsi nemici alla Ragione» (σ. 57-8).

λένε πώς ἔχουν, χωρὶς νὰ ἔχουν κανένα, ἔλεος γιὰ τὴν πατρίδα», δηλαδή οἱ λογιότατοι πού ἔσως εἶχαν ἐκφραστεῖ ἐναντίον τῆς προσπάθειας τοῦ Πυλαρινοῦ καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχουμε μιὰ μερικευμένη ἀναφορὰ στὴ μαρτυρία τοῦ Τυπάλδου. Ὑπάρχουν ἀκόμη κ' οἱ ἐλπίδες μὲ τὶς ὁποῖες κλείνει ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Grasseti καὶ οἱ ὁποῖες δὲ μοιάζει νὰ ἐκφράζουν ἀπλῶς μιὰ ἐκδήλωση ἐθιμοφροσύνης: πρόκειται γιὰ τὸ ἰονικὸ πανεπιστήμιο, ἀπ' ὅπου βγαίνει αὐτὴ ἡ δοκιμὴ τῆς «πραγματικῆς ἐνότητος τῶν γραμμάτων» καὶ στὸ ὅποιο «οἱ λαοὶ τοῦ Ἰονίου καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδας ἔχουν ἐναποθέσει τὶς πρὸ φωτεινὲς ἐλπίδες». Οἱ ἐλπίδες αὐτές, γιὰ τὶς ὁποῖες οἱ μαρτυρίες θὰ μπορούσαν νὰ πολλαπλασιαστοῦν, κινουῦνταν σὲ μιὰ πλατεῖα κλίμακα πού ἐπέτρεπε ἀντίστοιχες ἐτερότητες: θὰ ὑπενθύμιζε κανεὶς τὶς συμπτώσεις ἀπέναντι στὴ χρῆση τῆς ἑλληνικῆς πού θὰ ἐκτόπιζε τὴν ἰταλική καὶ τὶς διαφορὲς ἀνάμεσα στὰ δυὸ ἀντίπαλα γλωσσικὰ ρεύματα· στὴν κατάφαση ἀπέναντι στὶς θετικὲς ἐπιστῆμες, ἀλλὰ καὶ στὶς διαμάχες ἀνάμεσα στοὺς φορεῖς αὐτῶν τῶν τελευταίων καὶ στοὺς ὁμολόγους τῶν θεωρητικῶν, δηλαδή, στὴν οὐσία, τῶν φιλολόγων.

III

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

A (βλ. σ. 113)

Μάθημα 5^ο καὶ 6^ο

ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΒΑΡΥΤΗΤΑ ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΩΝ

^{1/14} "Ενα σῶμα ὁποῦ εὐρίσκεται, ἤτε εἰς κατάστασιν ἡσυχίας, ἤτε κίνησης, πρέπει νὰ τὴν φυλάξῃ, ὅσο μιὰ ἐξωτερικὴ αἰτία δὲν ἐνεργήσῃ ἀπάνου του, καὶ τὸ βγάλῃ ἀπ' αὐτήν. Τούτῃ ἡ ἀδιαφορία τῶν σωμάτων, τόσο στὴν κίνησι, σὰν καὶ στὴν ἡσυχία, ὀνομάζεται Ἀ δ ρ ά ν ι α (inertie) ἢ καλῆτερα Ἀ δ ι α φ ο ρ ί α.

"Ενα σῶμα ὁποῦ ἐβάλθῃ σὲ κίνησιν, ἔπρεπε νὰ κινῆται αἰῶνια καὶ πάντοτε, μὲ τὴν ἴδια ταχύτητα, μ' ὅλον τοῦτο βλέπουμεν, ὅτι ἀκολουθεῖ ὅλο τὸ ἐνάντιο, σ' ὅλαις ταῖς κινήσεσι ὁποῦ γέγονται εἰς τὴν ἐπιφάνεια τῆς Γῆς. Τοῦτο ὅμως χρεοστεῖται στὰ ἐμπόδια ὁποῦ τὰ σώματα ἀπαντένουν στὴν κίνησί τους. "Ετζι λ.χ. τὰ σώματα ὁποῦ κινουῦνται εἰς τὸν ἀέρα, πρέπει νὰ νικήσουν τὴν ἀντίστασιν ὁποῦ τοὺς προσφέρει, καὶ

για νὰ καταλάβουμε πόσην ἀντίστασι κάνουν τὰ μέσα εἰς τὰ ὁποῖα κινοῦνται τὰ σώματα, ἄς θυμηθοῦμε τὴν ἀντίστασι καὶ δυσκολιὰ ὁποῦ ὑποφέρουμε, ὅταν θέλουμε νὰ τρέξουμε μέσα στὸ νερό, τὸ ὁποῖον εἶναι πυκνότερο, ἀπὸ τὸν ἀέρα, καὶ ἰδοὺ ἓνα ἀπλὸ πείραμα, ὁποῦ ἀποδείχνει τούτην τὴν ἀντίστασι. Κρέμασε δύο σφαίραις ἰσοβαριαῖς, καὶ ἰσόχοντραις, τὴν μίαν βουτηγμένην στὸ νερό, καὶ τὴν ἄλλη στὸν ἀέρα, ἀπομακρύνοντας καὶ ταῖς δύο ἀπὸ τὴν ὀρθὴ γραμμὴ, κατὰ τὴν ἴδια ποσότητά· ἔπειτα ἀφησέταις ν' ἀκολουθήσουν τὴν κίνησίν τους, καὶ θὰ ἴδεις πῶς ἡ σφαῖρα ὁποῦ εἶναι μέσα τὸ νερὸ θὰ περιφέρεται μὲ περισσότερην ἀργοπορία, ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ ὅτι γλήγορα παύει τὴν κίνησίν της, ἐνῶ ἐκεῖνη ὁποῦ εὐρίσκεται στὸν ἀέρα, ἀκολουθᾷ νὰ κινῆται, γιὰ πολλὴν περισσότερην ὥρα.

^{2/15} Ὁμοίως τὰ σώματα κινοῦνται, μὲ περισσότερην ἐλευθερίαν, ὅταν γλιστροῦν ἀπάνω εἰς ἐπίπεδα, ἢ ὀμαλὰς ἐπιφάνειαις, παρὰ σὲ σώματα, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια ἔχει ἀνωμαλίαις, καὶ ὁποῦ προσφέρει ξευγάσματα (ἐξοχάς)· ἔτσι μιὰ σφαῖρα κινεῖται ὀγλήγορότερα ἀπάνω σὲ μιὰν τράπεζαν σκεπασμένη ἀπὸ ροῦχο, καθὼς στὸν Bigliardo, παρὰ σὲ μιὰ κοινὴ, καὶ ἀκόμα περισσότερο ἀπάνου σὲ μιὰ μαρμαρένια. Ὅπως καὶ ἂν εἶναι, αὐτὴ ἡ κίνησις μ' ὅλον τοῦτο παύει, γιὰτὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀντίστασι τοῦ ἀέρα, ἡ σφαῖρα πρέπει νὰ νικήσῃ καὶ τὴν ἀντίστασιν ὁποῦ τῆς προσφέρουν ἡ ἀνωμαλίαις, ἢ ὁποῖαις εὐρίσκονται καὶ εἰς τὰ σώματα, ὁποῦ μᾶς φαίνονται τὰ πλέον ὀμαλά, καθὼς μπορεῖ νὰ βεβαιωθῇ κανεῖς, μὲ τὸ μέσος τοῦ μικροσκοπίου. Τούταις καὶ ἄλλαις αἰτίαις εἶναι τόσα ἐμπόδια στὴν κίνησιν τῶν σωμάτων, καὶ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ σώματα. Ἡ ἀναλογία μᾶς ὀδηγᾷ λοιπὸν νὰ πιστεύσουμε, ὅτι ὅταν ἓνα σῶμα ἐβάλλη σὲ κίνησιν, ἤθελεν ἐξακολουθεῖ νὰ κινῆται αἰώνια, ἂν δὲν τοῦ ἀντιστέκονταν κάποια ἐμπόδια, καὶ τοῦτο μᾶς τὸ ἀποδείχνουν ἀκόμα ἡ ἀστρονομικαῖς παρατηρήσεις. Ἐτζὴ ἡ γῆ, καὶ τὰ ἄλλα οὐράνια σώματα, κινοῦνται σ' ἓνα κενὸ διάστημα, μὲ τὴν ἴδια ταχύτητα, ἀπὸ τὸν καιρὸ ὁποῦ ἄρχισαν οἱ ἄνθρωποι νὰ κάνουν παρατηρήσεις σωσταῖς, ἡγουν τώρα καὶ 2,000 χρόνους, καὶ ἀπὸ τοῦτο μπορούμε νὰ συμπεράνουμε, πῶς τὸ πρῶγμα ἦταν ἔτζι, ἀφοῦ ἡ τωρινὴ κατάστασις τοῦ Κόσμου ἄρχισε νὰ ὑπάρχῃ.

Ἡ Β α ρ ὑ τ η τ α εἶναι μίαν κοινὴ ιδιότητα, διὰ τῆς ὁποίας τὰ σώματα πέφτουν ἀπάνου στὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς, εὐθὺς ὁποῦ ἀπαρτηθοῦν μοναχὰ τους.

Μερικὰ σώματα, καθὼς οἱ ἄτμοι καὶ ὁ καπνός, φαίνεται πῶς κάνουν ἐξαίρεσις, γιὰτὶ ἀντὶς νὰ πέφτουν ἀνεβαίνουν. Γιὰ τοῦτο καὶ οἱ Παλαιοὶ

ἐνόμιζαν, πῶς τοῦτα τὰ^{3/16} σώματα καὶ ἄλλα παρόμοια, εἶναι φυσικό τους νὰ ἀναβαίνουν, καὶ τὰ ὀνόμαζαν ἐλαφρά, γιὰ νὰ τὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ ἐκεῖνα ὁποῦ πέφτουν, τὰ ὁποῖα καὶ ὀνόμασαν ἀποκλειστικά, σώματα βαρεῖα.

Τούτη ἡ ἐξαίρεσις εἶναι κατ' ἐμφάνειαν μόνον, καὶ χρεοστεῖται εἰς τὸν ἀέρα.

Ἰδαμεν, ὅτι σ' ἓνα ἀγγεῖο ἀδειανὸ ἀπὸ ἀέρα, ὁ καπνὸς πέφτει στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, καθὼς κάθε ἄλλο σῶμα. Εἶναι λοιπὸν ὁ ἀέρας, ὁ ὁποῖος ἔστοντας βαρύτερος ἀπὸ τοὺς ἀτμούς, καὶ τὸν καπνὸ ἀσυκόνει τοῦτα τὰ σώματα, καθὼς τὸ νερὸ κομματῖα φελό· ἃς λάβουμε κατὰ τὸ παρὸν τούτην τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἓνα διδόμενον, καὶ παρεμπρὸς θὰ ἰδοῦμε τὸ δίκιο.

Ἡ βαρύτητα δὲν εἶναι οὐσιώδης εἰς τὰ σώματα, καθὼς εἶναι ἡ ἔκτασις, καὶ τὸ ἀδιαχώρητο, ἡ δὲν εἶναι μιὰ περίστασις οὐσιώδης εἰς τὴν ὑπαρξί τῆς ὕλης, μ' ὅλον τοῦτο ὅλα τὰ σώματα εἶναι βαρεῖα, καὶ γιὰ τοῦτο, ὅταν βλέπουμε ἓνα ὄν νὰ ἔχῃ βάρος, ἡμποροῦμε νὰ εἰποῦμεν, ὅτι αὐτὸ εἶναι ὕλικὸ (materiel).

Ἡ αἰτία, διὰ τῆς ὁποίας τὰ διάφορα σώματα δὲν πέφτουν ὅλα μὲ τὴν ἴδια ταχύτητα, δὲν εὐρίσκεται σὲ δαῦτα, ἀλλὰ σ' ἐξωτερικαῖς αἰτίαις, καθὼς εἰς τὸν ἀέρα.

Δύο διαφορετικὰ σώματα, ὁποῦ ἔχουν τὸν αὐτὸν χόντρο, πέφτουν σὲ διαφορετικούς καιροὺς, τὸ μὲν ἐλαφρότερο πέφτει ἀργότερα, γιὰτὶ στὸν ἴδιον χόντρο ἐμπεριέχει ὀλιγώτερη ποσότητα μάζας, καὶ ἀκολουθῶς ὁ ἀέρας τοῦ ἀντιστέκεται περισσότερο. Ὅταν ὅμως ἀποκλείσουμε τὸν ἀέρα, ὅλα τὰ σώματα πέφτουν μὲ τὴν αὐτὴν ταχύτητα. Θὰ ἰδοῦμε, ὕστερα ἀπὸ ὀλίγα μαθήματα, τὸ πῶς μποροῦμε νὰ εὐγάλουμε τὸν ἀέρα ἀπὸ ἓνα ἀγγεῖο. Τώρα δ' ἃς πάρουμε τοῦτο ὡς διδόμενον· Ἄν λάβουμεν ἓνα γιάλινον σωλὴ^{4/17}νάρι, μακρυὸ ὡς ἕξ ὑποδάρια, καὶ ἀρκετὰ πλατύ, καὶ ἐμπάσουμε μέσα σὲ δαῦτο κομματάκια ἀπὸ διάφορα σώματα, καθὼς ἀπὸ μολύβι, σίδηρο, χαρτί, καὶ βαμπάκι, ἔπειτα τὸ ἀδειάσουμε ἀπὸ τὸν ἀέρα, καὶ τὸ ξαναγυρίσουμε, ὅλα τοῦτα τὰ κομματάκια θὰ πέφτουν μὲ τὴν αὐτὴν ταχύτητα στὸν πάτο τοῦ σωληναριοῦ. Ἐὰν μετέπειτα ἀφίσουμε νὰ ἔμπῃ ὀλίγος ἀέρας μέσα στὸ σωληνάρι τὸ ὁποῖον πρᾶγμα γένεται ἀνοίγοντας τὸν στρόφιγγα (robinet) ὁποῦ εὐρίσκεται στ' ἀπάνου μέρος τοῦ σωληναριοῦ, τότες ἂ ματακάμουμε τὸ πείραμα, θὰ ἰδοῦμαι ὅτι τὰ ἐλαφρότερα σώματα θὰ πέσουν ἀργότερα, γιὰτὶ ἀνοίγοντας τὸν στρόφιγγα ἐμπῆκε ἀέρας μέσα στὸ σωληνάρι, τὸ ὁποῖον αἰσθάνεται κανεῖς, ἀπὸ τὸ σφύρισμα ὁποῦ γένεται τέλος

πάντων, ἂν ἀφίσουμε τὸν ἀέρα νὰ ἔμπη ἐλεύθερα στὸ σωληνάρι, καὶ τὸ γεμίση ὅλο, τότες ἡ ταχύτητα τῶν ἐλαφρῶν σωμάτων θὰ λιγοστεύση, πρᾶγμα ὁποῦ καθημέρα γένηται ὀμπρὸς στὰ μάτια μας. Τούτη ἡ ἀλήθεια ἀποδείχεται καὶ μὲ τὸ κρεμαστὸ (ἐκκρεμές) καθὼς θὰ ἰδοῦμε.

Ἐκάμαμε καὶ ἓνα πείραμα πολὺ ἀπλὸ γιὰ νὰ ἀποκλείσουμε τὸν ἀέρα, ἀπὸ τὸ πέσιμο τῶν σωμάτων, καὶ στέκεται σὲ τοῦτο. Πιάσε λ.χ. ἓνα τάλαρο, μὲ τὰ δύο σου πρῶτα δάκτυλα, σὲ τρόπον ὁποῦ νὰ στέκεται ὀριζόντιο, βάλε ἀπάνου τοῦ ἓνα στρογγυλάδι χάρτινο, ὀλίγο μικρότερο ἀπὸ τὸν γύρο τοῦ τάλαρου, ἔπειτα ἄφισέ το νὰ πέση, καὶ τότες θὰ ἰδῇς, πῶς καὶ τὰ δύο πέφτουν μὲ τὴν ἴδια ταχύτητα, σὰν νὰ ἦτανε κολυσμένα ἀντάμα. Εἰς τοῦτο τὸ πείραμα ὅλη ἡ ἀντίστασης τοῦ ἀέρος ὑποφέρεται ἀπὸ τὸ τάλαρο.

Ἀφοῦ ἀπεδείξαμε τὴν παρουσία μιᾶς δυνάμεις, ἐκεῖνο ὁποῦ μᾶς μένει νὰ ἐξετάσουμε εἶναι, νὰ γνωρίσουμε τὸν τόπο της, ἤγουν ποῦ φωλιάζει· γιὰ τοῦτον τὸν σκοπὸ, πρέ⁵18πει νὰ ἐξετάσουμε τὴν σωστὴ διεύθυνσί της, καὶ ἔπειτα κατὰ ποιὸν νόμον ἐνεργαίει (α). Ἐτῆς πρέπει νὰ πορευθοῦμε στὴν βαρύτητα, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ ἀποφασίσουμε ἂν ἡ αἰτία τοῦ πέσιμου τῶν σωμάτων εἶναι φυσικὴ τους, ἢ ἐξωτερικὴ σ' αὐτά.

Ὅταν ἀφίνουμε ἓνα σῶμα νὰ πέση ἐλεύθερα, αὐτὸ κατεβαίνει πάντοτε κατ' ἐὐθείαν γραμμὴν, καὶ κατὰ τὴν ὁποία λέγουμεν, ὅτι τὸ σῶμα διευθύνεται κάτω. Τούτη ἡ γραμμὴ ὀνομάζεται ξεχωριστὰ ὀρθή (verticale). Ὅταν δένουμαι ἓνα ἄποιο βάρος σ' ἓνα σχοινί, τὸ ὁποῖον κρατοῦμε ἀσάλευτα ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄκρη, τοῦτο τὸ σχοινὶ θὰ τεντώνεται κατὰ τὴν ὀρθὴ γραμμὴ.

Οἱ Κτιστάδες ἔχουν ἓνα τέτοιο σχοινί, καὶ τὸ ὀνομάζουν τὸ μολύβι· τὸ μεταχειρίζονται ὅταν ἀσυκόνουν τοίχους, γιὰ νὰ τοὺς κάμουν ὀρθοὺς, ἐπειδὴ καὶ ἔτῆς εἶναι πλέον στερεοί. Τοῦτο τὸ ἀπλὸ ἐργαλεῖο χρησιμεύει εἰς τὴν Ἀστρονομία, καὶ τέχναις.

Ἡμποροῦμεν ἀκόμα νὰ ὀρίσουμε τὴν ὀρθὴ γραμμὴ, λέγοντας πῶς εἶναι κάθετη εἰς τὸν ὀρίζοντα, ἤγουν στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀσάλευτου νεροῦ, καθὼς ἐκείνη μιᾶς λίμνης.

Ἡμπορεῖ νὰ παρατηρήσῃ κανεῖς, ὅτι ἡ ὀρθὴ γραμμὴ εἶναι παντοῦ κάθετη εἰς τὸν ὀρίζοντα. Ἄν λοιπὸν ἡ γῆς, ἦταν παντοῦ σκεπασμένη

(α) Ὀνομάζουμε νόμον, σταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμαις, τὴν σωστὴ προσδιόρισιν τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὁποῖον γένηται ἓνα φαινόμενο, καὶ ὁποῦ συγχωρεῖ νὰ πρωτοπῇ κανεῖς ὅλαις ταῖς περίστασις τοῦ φαινομένου (Idées Précis de phys. par M. Biot).

ἀπὸ νερό, ἡ διεύθυνσες τῆς βαρύτητος ἤθελεν εἶναι κάθεταίς πρὸς τούτην τὴν ἐπιφάνεια, ἐπειδὴ καὶ τὰ νερά σχηματίζουν παντοῦ μιὰ ὀριζοντική ἐπιφάνεια. Ἄν ἡ γῆ λοιπὸν ἦταν μὲ τελειότητα στρογγυλή, ὅ^{6/19}λαις ἡ κάθεταίς γραμαῖς, ἂν προαχθοῦν μέσα στὴν γῆ, ἤθελε συντρέξουν εἰς τὸ κέντρο τῆς. Ἡ βαρύτητα λοιπὸν εἶναι μιὰ δύναμις, ἡ ὁποία τείνει νὰ κάμῃ, νὰ πέσουν τὰ σώματα πρὸς τὸ κέντρον τῆς γῆς. Ἐτῆ σ' ὅποιο μέρος τῆς ἐπιφανείας τῆς σφαίρας μας, καὶ ἂν εὐρίσκεται κανεῖς, ἐκεῖνο ὅπου ὀνομάζουμε κάτω, εἶναι ἐκεῖνο ὅπου σιμόνει στὸ κέντρο τῆς γῆς, ἔτῆ λοιπὸν τὰ λόγια ἄπάνω καὶ κάτω, εἶναι ἀναφορικὰ εἰς τὴν διεύθυνσι τῆς βαρύτητος.

Ἐφαρμογή. Οἱ Ἀντίποδες δὲν εἶναι μὲ τὸ κεφάλι κάτου, παρὰ ἀναφερόμενοι σ' ἐμᾶς, καὶ ὄχι ἀναφερόμενοι στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς· αὐτοὶ εὐρίσκονται εἰς τὴν διεύθυνσι ποῦ τοὺς δίνει ἡ βαρύτητα, καὶ εἶναι ἡ ἴδια ἡ δική μας, ἀναφερομένη στὸ κέντρο τῆς γῆς. Ἄδικα λοιπὸν ἕναν καιρὸ μερικοὶ Πατέρες τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ἀναθεμάτισαν ὅσους ἐπίστευαν τὴν ὕπαρξι τῶν ἀντιπόδων, ἐνῶ αὐτὴ εἶναι σύμφωνη μ' ἐκεῖνο ὅπου διηγοῦνται οἱ ταξιδιόταις, καὶ ὅπου μᾶς δείχνουν ἡ ἀπλούστεραις ἀρχαῖς τῆς ἐπιστήμης.

7/20

Προσθήκη εἰς τὸ 3^ο καὶ 4^ο Μάθημα.

Ἰδαμε, πῶς εἰς τὴν ἰσοταχῇ κίνησι, τὸ διάστημα ὅπου διατρέχει ἓνα σῶμα, εἶναι ἀνάλογο τοῦ δαπανημένου καιροῦ. Γνωρίζουμε λοιπὸν τὴν ταχύτητα τοῦ σώματος, μοιράζοντας τὸ διάστημα μὲ τὸν καιρό, ὅπου ἐδαπάνησε τὸ σῶμα γιὰ νὰ τὸ διατρέξῃ. Ἐτῆ ἂν ὀνομάσουμε τὸ διάστημα Δ, τὸν καιρὸ Κ, καὶ τὴν ταχύτητα Τ, θὰ ἔχουμε τὸν τύπο

$$T = \frac{\Delta}{K},$$

τοῦτος ὁ ἀπλούστατος τύπος εἶναι ἡ βάσις ὅλης τῆς μηχανικῆς.

Εἰς τὴν ἀνισοταχῇ αὐξανόμενη κίνησι, τὸ διάστημα ὅπου διατρέχει τὸ σῶμα, εἶναι ἀνάλογο τοῦ τετραγώνου τοῦ καιροῦ, ὅπου ἐδαπάνησε· ἔτῆ γιὰ νὰ προσδιορίσουμε ταῖς ἰδέαις μας, ἃς ὑποθέσουμε, ὅτι πρὸς μιὰ μονάδα καιροῦ, 1'' (δεύτερο λεπτὸ) λόγου χάρι, τὸ σῶμα ἐδιέτρεξεν ἓνα ποδάρ, εἰς 2'', θὰ διέτρεξε $2 \times 2 = 4$, εἰς 3'' = $3 \times 3 = 9$ ποδάρ. κτλ. ἔτῆ ἡ ταχύτητα τοῦ κινητοῦ (mobile) εἰς τὴν ἀρχὴν ἃς εἶναι 0, ἔπειτα ὅμως ἀπὸ 1'' ἃς εἶναι Γ, ἀπὸ 2'' θὰ εἶναι $\frac{\Gamma}{4}$, ἀπὸ 3'' θὰ εἶναι $\frac{\Gamma}{9}$ κτλ. ἡ ἔπειτα ἀπὸ Κ λεπτὰ, ἡ ταχύτητα τοῦ σώματος θὰ εἶναι ΓΚ'',

ἡ ταχύτητα λοιπὸν αὐξάνει μὲ τὸν καιρὸν, καὶ εὐρίσκουμεν, ὅτι ἡ με-
σαία ταχύτητα τοῦ κινητοῦ, εἶναι ἀνάμεσα στὴν ἀρχικὴ καὶ τελικὴ,

$$\eta \text{ ἢ } T \text{ (τάχυτ)} = \frac{\Gamma K}{2}$$

Γιὰ νὰ εὕρουμε τώρα τὸ διάστημα ὅπου τὸ κινητὸ ἐδιέτρεξε,
φθάνει νὰ πολυπλασιάσουμε τὴν ταχύτητα μὲ τὸν^{8/21} καιρό, καὶ νὰ μοι-

$$\text{ράσουμε τὸ ὅλον μὲ 2 : λοιπὸν } \Delta = \frac{\Gamma K}{2} = \frac{\Gamma K_2}{2}, \text{ ἔτζη } \Delta = \frac{\Gamma K^2}{2}. \text{ Τοῦτοι}$$

οἱ δύο τύποι, εἶναι πολλὰ χρειαζόμενοι, τόσο στὴν φυσικὴ, σὰν καὶ
σταῖς ἐφαρμογαῖς, καὶ θὰ τοὺς ἀποδείξουμε καὶ μὲ τὴν πείρα.

B (βλ. σ. 114)

Al Signor Dottore STAMO PLARNOS

Professore di Fisica Sperimentale nell'Università Jonica

Amico e Collega carissimo.

Ho letto il primo Saggio del tuo Compendio di lezioni Fisiche, e me n'è venuta nell'anima tanta contetezza, che non so dirtela. Oh! sia pure ringraziato il buon' Apollo, che finalmente si è ricordato anche di noi! ho esclamato più volte da me a me, come un pazzo! (E sii certo che questo bell'aggiunto mi sarà appiccato adosso da più d'uno). Ecco, dicea, ecco che fra' Greci dei nostri di è pur chi mostra sincerissima la brama di rischiarare le menti de'suoi concittadini col lume celeste delle Scienze! Ed infatti la lingua di che tu ti vali, è appunto quella che oggi è in Grecia strumento comune a manifestare i concetti della mente e gli affetti dell'animo: comune così, che in tutta Europa, quanto è lunga e larga, non trovi forse paese, dove dall'uno all'altro estremo uno stesso dialetto si stenda con tanta ampiezza. Nè voglio già ti sconsorti dalla bella e magnanima presa il grachhiare degl'invidiosi, e di tutti quelli che dicono d'avere, ma col fatto non hanno carità nessuna verso la patria. L'Opera tua sarà lodata da tutti gli uomini di mente discreta: l'esempio tuo, nelle Materie Scientifiche, sarà seguito dai migliori; comme già vedi essere da tempo avvenuto in Poesia per que'buoni ingegni di Cristopulo, di Villarà ed altri, e di quel vero Onore delle presenti Lettere Greche, Dionisio Salomòs. E lascia, lascia dire, che la tua lingua cioè la lingua dell'intero popolo di Grecia, non ha Grammatica.

È egli vero che codesto tuo continuo sgrammaticare mena a farsi capire da tutti, siccome lo sgrammaticare dello stile poetico di Dionisio a commuovere ogni persona gentile e generosa? Che di meglio puoi aspettarti dall'uso d'una lingua, dappoichè d'una ti dei pur servire? Se non che potrebbe aggiungersi (così sotto voce) che la tua lingua non ha Grammatica per chi la ignora, o la vorrebbe ignorara.

Pertanto io mi congratulo affettuosamente teco che il primo alzasti fra noi il segno della vera unione nelle lettere; mi congratulo con me medesimo, che sai quanto ami ogni maniera d'incremento alla Fama e al maggior bene della tua bella Patria; mi congratulo più ancora con questo nostro Accademico Istituto, in cui i Popoli della Jonia e della Grecia tutta hanno posto le speranze più lusinghere.

Addio Valoroso. Ama il tuo

Amico e Collega
GAETANO GRASSETTI

Τὰ κείμενα ἀναδημοσιεύονται ἐδῶ μὲ τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν στίξιν τοῦς. Στὸ ἔντυπο τοῦ Πυλαρινοῦ διορθώθηκαν σιωπηρὰ μερικὰ τυπογραφικὰ ἀβλεπτήματα. Ὁ ἀριθμὸς μετὰ τὴν κάθετο πού συνοδεύει τὴ δική μας σελιδαρίθμηση αὐτοῦ τοῦ ἐντύπου δηλώνει τὴ σελίδα τοῦ πρωτοτύπου.

Σπύρος Ι. Ἀσδραχάς